

Тема : Україна в складі тоталітарної імперії - Союзу Радянських Соціалістичних Республік

ПЛАН:

1. Статус УСРР на початку 1920-х рр. Вхідження до складу СРСР.
2. Упровадження непу. Особливості непу в УСРР.
3. Голод 1921—1923 рр.

Література :

1. Бойко О. Д. Історія України. К: ВЦ "Академія", 2001.
2. Полонська - Василенко Н Історія України. У 2. Т. - Т. 2. Від середини XVII ст. до 1923 р. - К: Либідь, 1993.
3. Бойко О. Д. Історія України. - К., 1999.
4. Верига В. Нариси з історії України (кінець XVIII - початок XX ст.). Львів, 1996.
5. Дорошенко Д. Нариси історії України. - К., 1991. - Т. 1-2.

1. Після поразки боротьби за українську державність західноукраїнські землі увійшли до складу Польщі, Румунії та Чехословаччини.

На решті земель було створено Українську Соціалістичну Радянську Республіку (УСРР). Вона мала територію 452 тис. км², а кількість її населення, за переписом 1920 р., становила 25,5 млн. осіб.

Усі утворені на землях колишньої Російської імперії радянські республіки були формально самостійні, але фактично внаслідок панування в кожній із них Комуністичної партії утворювали єдину державу без спільної назви. Спочатку вона існувала у формі військово-політичного союзу, а з 1921 р. — як договірна федерація.

Наприкінці грудня 1920 р. Голова РНК УСРР Х. Раковський підписав у Москві із Головою РНК Росії В. Леніним «Союзний робітничо-селянський договір між РСФРР та УСРР».

У його вступній частині йшлося про незалежність і суверенність обох держав, а також необхідність згуртування сил для спільної оборони та господарського розвитку.

Для цього уряди обох держав об'єднували сім наркоматів: військових і морських справ, зовнішньої торгівлі, фінансів, праці, шляхів, пошти й телеграфу, Вищу раду народного господарства. Цей договір створював реальні можливості для розмежування функцій республіканських органів влади і Москви.

УСРР була єдиною республікою, крім РСФРР, яка мала право на самостійну зовнішньополітичну діяльність. Цим активно користувався Х. Раковський, який також очолював Народний комісаріат закордонних справ УСРР. Головним своїм завданням він вважав досягти дипломатичного визнання радянської України як запоруки її суверенітету.

У січні 1921 р. представники УСРР підписали першу міжнародну угоду із Грузією, у лютому — із Литвою, а через деякий час також установили дипломатичні відносини з Латвією та Естонією.

Делегація УСРР підписала Ризький мир із Польщею, який відкрив шлях до встановлення дипломатичних відносин.

На початку січня 1922 р. делегація УСРР підписала в Анкарі угоду про дружбу й братерство з Туреччиною.

У квітні 1921 р. в Берліні було підписано міждержавну українонімецьку угоду про обмін військовополоненими та інтернованими громадянами.

У грудні 1921 р. представники Росії та України у Відні уклали тимчасовий договір з Австрією.

У 1921 р. УСРР підписала також договір з Італією, а наступного року — тимчасову угоду з Чехословаччиною.

У 1922 р. посольства (повноважні представництва) УСРР діяли у Великій Британії, Австрії, Італії, Німеччині, Польщі, Чехословаччині та Росії. Станом на 1 травня 1923 р.

РНК УСРР уклала 45 міждержавних угод, сім договорів із міжнародними організаціями та підписала чотири резолюції загальноєвропейської конференції в Генуї.

Румунія була єдиною сусідкою УСРР, із якою міждержавні відносини так і не були врегульовані.

Навесні 1923 р. передача Польщі окупованої нею Східної Галичини викликала погіршення радянсько-польських відносин.

Однак усі ці міжнародні зусилля перекреслив вступ УСРР до складу СРСР.

Неврегульованість відносин між республіками викликала внутрішні конфлікти в партії більшовиків та суперечки між державними установами.

У серпні 1922 р. Політбюро ЦК РКП(б) створило спеціальну комісію для визначення шляхів удосконалення відносин між радянськими республіками.

Комісія підготувала проект рішення, що передбачав входження радянських національних республік до складу радянської Росії на правах автономій (проект Й. Сталіна). Перший секретар ЦК КП(б)У Д. Мануїльський підтримав цей план. Проти виступив голова РНК Х. Раковський.

Натомість В. Ленін запропонував створити державне об'єднання Союз Радянських Соціалістичних Республік (СРСР) на рівноправних засадах, навіть із правом вільного виходу з нього. Однак партія більшовиків при цьому не змінювала свою структуру і функції, що визначило майбутній унітарний характер держави.

У жовтні 1922 р. Пленум ЦК РКП(б) ухвалив цей план, який підтримали й українські комуністи.

30 грудня 1922 р. в Москві відбувся I з'їзд рад СРСР, що затвердив декларацію про утворення СРСР. Засновниками нової держави були Російська Соціалістична Федеративна Радянська Республіка, Білоруська Соціалістична Радянська Республіка, Українська Соціалістична Радянська Республіка та Закавказька Соціалістична Федеративна Радянська Республіка у складі Азербайджану, Вірменії, Грузії.

Союзний договір мав бути міжнародним договором. Однак його ніколи ніхто не затверджував і не підписував. Замість нього в Конституції СРСР 1924 р. з'явився розділ «Договір про утворення Союзу Радянських Соціалістичних Республік», текст якого суттєво відрізнявся від проекту, що обговорювався.

Крім того, конституція — це внутрішній, а не міжнародний юридичний документ. Так, завдяки маніпуляціям радянські республіки фактично стали частинами відродженої Російської імперії у формі СРСР

2. 15 березня 1921 р. X з'їзд РКП(б) прийняв постанову «Про заміну розкладки натуральним податком» та проголосив курс на проведення нової економічної політики (уперше термін «неп» прозвучав на Всеросійській продовольчій нараді 1921 р.).

Нова економічна політика (неп) — економічний курс уряду більшовиків, прийнятий на X з'їзді партії в березні 1921 р. Передбачала забезпечення виходу з економічної й політичної кризи влади шляхом повернення до підконтрольної та регульованої державою приватної власності в промисловості, заміну продрозкладки продовольчим податком, проголошення свободи торгівлі та ін.

Всеукраїнський центральний виконавчий комітет і Раднарком УРСР прийняли низку розпоряджень, спрямованих на конкретизацію завдань непу в Україні. Суть нової економічної політики полягала в заміні продовольчої розкладки продовольчим податком.

Відтепер у селян вилучалися не всі надлишки, а заздалегідь установлений податком мінімум. Сплативши продподаток, селяни мали можливість продавати решту продукції. Уряд тимчасово відмовився від створення колективних господарств. Швидко відроджувалася кооперація, яка охопила майже 85 % селян.

Неп на селі дав позитивні результати. Так, у 1927 р. в Україні земель оброблялося на 10 % більше, ніж 1913 р. Якщо до 1917 р. основні земельні угіддя перебували в руках поміщиків і куркулів, то за роки непу українське село стало значною мірою середняцьким, виділилися й заможні господарі, серед яких було чимало колишніх червоноармійців, «червоних» партизанів, активних учасників боротьби за радянську владу.

Існувала в Україні й система колективних господарств — колгоспів і комун, які створювали переважно біднота, сільські комуністи та комсомольці.

У промисловості колишнім власникам поверталися відібрані після 1917р. невеликі виробництва, заохочувалися іноземні капіталовкладення. В Україні з'явилося чимало приватних закладів, дозволялося засновувати власні фабрики й заводи, брати в оренду націоналізовані раніше підприємства. Ці заходи вивели з підпілля підприємницьку діяльність. З'явилася так звана нова буржуазія — орендарі, маклери, комісіонери, торговці-оптовики, промисловці-непмани.

У роки непу посилилася роль товарно-грошових відносин. Державні підприємства переводилися на господарський розрахунок. Ліквідовувалася зрівнялівка в оплаті праці, яка стала залежати від кількості та якості виробленої продукції.

Велику роль у піднесенні економіки республіки відіграла проведена в країні грошова реформа (жовтень 1922 р.). В обіг було введено банківський білет, який дорівнював 10 золотим карбованцям — червінець. Спочатку нова грошова одиниця використовувалася для розрахунку між державними підприємствами, а від 1924 р. з'явилася можливість перейти на червінець у повному обсязі.

Відбудова промисловості почалася з переведення діючих заводів і фабрик на господарський розрахунок.

Для здійснення торговельних операцій, закупівлі сировини, збуту однорідної продукції були утворені синдикати. Неп означав не тільки зміни в управлінні виробництвом, відбувся перехід на оплату, яка залежала від кількості та якості праці та враховувала економію палива, сировини, раціоналізацію виробництва.

Комуністична партія намагалася використати для відбудови народного господарства трудовий ентузіазм робітників і селян. Поширювалися суботники й недільники, дні «ударної» праці.

Позитивні наслідки непу, які проявилися досить швидко в процесі денационалізації торговельно-промислових підприємств, утворенні чималої кількості нових, що стимулювало економічну активність населення, передусім дрібних виробників, істотно відчували жителі міст. На селі стають до ладу десятки тисяч олійниць, різних типів млинів (парових, водяних, вітрових), підприємств із виробництва ковбас, копченостей.

Неп сприяв швидкій відбудові країни. Незважаючи на труднощі періоду 1925—1926 рр., у більшості галузей промисловості Україна вийшла на рівень 1913 р. (особливо це стосувалося легкої й харчової промисловості).

Радянський уряд відшукав і джерела фінансування індустріалізації. Виходячи з реалій життя, було зрозуміло, що в країні відсутні капітало - нагромадження в промисловості, іноземні інвестиції та податки, які б мали сплачувати селяни.

Тому політичне керівництво бачило тільки один реальний шлях фінансування індустріалізації — примусове вилучення селянської продукції в натуральній формі — продрозкладка.

Змінити курс економічних відносин і перейти до грошово-товарного обігу партія не захотіла. Практично це означало, що РКП(б) робила нову спробу продовжити політику воєнного комунізму через продовольчу розкладку, обмеження приватного підприємства, ліквідацію товарно-грошових відносин, мілітаризацію праці, широке застосування терору проти незадоволених.

Однак політика непу не супроводжувалася політичними змінами в Україні. Республіка, як і раніше, мала фіктивний суверенітет і виконувала продиктовані Москвою завдання. Жодних змін не відбулося в партійному будівництві. Компартія України залишалась одним із загонів РКП(б). До того ж партійні ряди в 1921 р. зазнали «чистки».

Спроби опозиційної Української комуністичної партії (УКП) об'єднатися з КП(б)У та створити самостійну організацію закінчилися розпуском УКП.

Неп мав і політичні наслідки. Він означав провал політики воєнного комунізму й необхідність стимулювання «більшовицького натиску».

Поступове пожвавлення господарського життя, розширення товарного виробництва дрібними підприємствами, або непманами, призвели до примирення українського селянства з більшовицьким режимом, що сприяло його утвердженню в Україні.

Особливості непу в Україні:

- «зовнішнє» походження політики, яка не враховувала національні інтереси українців;
- здійснення соціально-економічних перетворень супроводжувалося придушенням національно-демократичних сил;
- реалізація непу почалася значно пізніше, ніж в інших республіках.

3.

ГОЛОД 1921—1923 рр. В УКРАЇНІ

Причини			
Політика воєнного комунізму; незацікавленість селян у збільшенні посівних площ; падіння товарності сільського господарства	Руйнування сільського господарства в роки Першої світової війни, революції, громадянської війни	Посуха й неврожай 1921, 1922 р.	Підвищення норм хлібозаготівлі
Політика влади	Приховування факту голоду. Ізоляція військами районів, охоплених голодом; вилучення хлібних запасів для відправлення до Росії, де панував голод у Поволжі; укладення угоди уряду УСРР з АРА (Американською адміністрацією допомоги) 10 січня 1922 р., яка разом з іншими міжнародними організаціями надавала допомогу жертвам голоду; надання селянам посівного матеріалу, техніки		
Територія, охоплена голодом	Сучасні: Дніпропетровська, Донецька, Запорізька, Одеська, Миколаївська, південь Харківської		
Масштаби	Голодувало 4—7 млн. осіб. Голод супроводжувався епідеміями холери, тифу, віспи		
Міжнародні організації, що надавали допомогу голодуючим: АРА та Джойнт (90 % допомоги), місія Нансена, Сербсько-Хорватсько-Словенський комітет, Швейцарський, Данський, Німецький Червоний Хрест, французький Вереліф, Швейцарські			

комітети в Берні й Цюриху, Чехословацька місія, релігійні організації (переважно протестантські)				
Наслідки, результати				
Померло від голоду 1,5—2 млн. осіб. Загальні демографічні втрати — 5 млн. осіб	Придушення селянського повстанського руху в Україні	Пограбування церков під приводом збору коштів для подолання голоду	Затримання впровадження політики непу в УСРР	Зміцнення влади більшовиків

- Голод 1921—1923 рр., спричинений посухою та політикою більшовицької влади, став ще однією трагічною сторінкою історії України.
- У ліквідації голоду влада використала допомогу іноземних організацій.
- Особливістю голоду в УСРР було те, що він тривав довше, ніж в інших районах. В умовах голоду з України не припинявся вивіз хліба до Росії.
- Завдяки голоду влада зуміла приборкати масовий селянський повстанський рух і набула досвіду використання терору голодом.